

SELİM İLERİ’NİN AHMET HAMDİ TANPINAR HAKKINDA YAZDIĞI ROMAN ÜZERİNE BİR İNCELEME

Murat KOÇ*

Geliş Tarihi: 09.04.2021

Kabul Tarihi: 15.04.2021

Atf Bilgisi: Hars Akademi
Uluslararası Hakemli Kültür-
Sanat-Mimarlık Dergisi

Sayı: 7

Sayfa: 1-16

Yıl: 2021

Dönem: Haziran

Özet

Ahmet Hamdi Tanpınar edebî ve fikrî eserleriyle kültür dünyamızda ayrı bir yere sahiptir. Tanpınar’ın eserleri yaşadığı dönemde ilgi görmemiş, bu durumu kendisi bir “sükût suikasti” şeklinde tanımlamış, ancak 2000’lerin başından itibaren Tanpınar ve eserleri büyük ilgi görmeye başlamıştır. Tanpınar bugün Türkiye’de hakkında en fazla makale ve kitap yazılan isim hüviyetine sahiptir. Tanpınar hakkında sadece araştırma eserleri yazılmamakta, romanlarda da yaşadığı trajedi ele alınmaktadır. Selim İleri, Tanpınar’ın yaşadığı trajediyi ve ölümünden sonra eserlerinin gördüğü ilgiyi *Yaşadınız Öldünüz, Bir Anlamı Olmalı Bunun* adlı romanına konu olarak seçmiştir. Selim İleri burada sadece Tanpınar’ı anlatmakla kalmamış, Tanpınar üzerinden kendisini ve edebiyat dünyasına yönelen kabul, itiraz ve redlerini ortaya koymuştur. Bu bakımdan roman aynı zamanda Selim İleri’nin Tanpınar’la birleşen görüş ve düşüncelerini okuma imkânı vermekte, Tanpınar hakkında roman ve araştırma eserlerinin yazılmaya devam edeceğini de göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Selim İleri, Yaşadınız Öldünüz, Bir Anlamı Olmalı Bunun, Sükût Suikasti, Roman.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul,
muratkoc@marmara.edu.tr / ORCID: 0000-0002-8777-3406.

A REVIEW ON THE NOVEL ABOUT AHMET HAMDI TANPINAR BY SELİM İLERİ

Murat KOÇ*

First Received: 09.04.2021

Accepted: 15.04.2021

Citation: Hars Akademi
International Refereed Journal of
Culture-Art-Architecture

Issue: 7

Pages: 1-16

Year: 2021

Session: June

Abstract

Ahmet Hamdi Tanpınar has a distinct place in our cultural world with his literary and intellectual works. Tanpınar's works did not attract attention during his lifetime and he described this as "conspiracy of silence". Tanpınar and his works started to become very popular only from the beginning of 2000s. Today Tanpınar has become the literary figure with the highest number of articles and books written about him. Not only research on Tanpınar has been done novels have also been written to tell the tragedies of his life. Selim İleri chose Tanpınar's tragedy and the attention his works received after his death as the theme of his novel *Yaşadınız Öldünüz, Bir Anlamı Olmalı Bunun* (You Lived, You Died, There Must be a Meaning to This). Selim İleri told not only the life of Tanpınar but through Tanpınar also himself and his acceptances, objections and rejections about the literary world. The novel allows us to read Selim İleri's opinions and thoughts which are in line with Tanpınar's and serves as an indication that more novels will be written and more research will be done about Tanpınar.

Keywords: Ahmet Hamdi Tanpınar, Selim İleri, Yaşadınız Öldünüz, Bir Anlamı Olmalı Bunun, Conspiracy of Silence, Novel.

* Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Science and Literature, Department of Turkish Language and Literature, İstanbul, muratkoc@marmara.edu.tr / ORCID: 0000-0002-8777-3406.

Giriş

Kültürümüze hem edebî eserleri hem de akademisyen kimliğinin ürünü olan araştırma/fikir eserleriyle hizmet eden Ahmet Hamdi Tanpınar, sanat ve düşünce dünyamızı beslemeye devam etmekte, bugün Türkiye’de hakkında en fazla kitap ve makale yazılan isim olma unvanını elinde bulundurmaktadır. Tanpınar’ın macerası sadece araştırma eserlerinde değil, hakkında yazılan romanlarda da devam ediyor. Selim İleri *Yaşadınız Öldünüz, Bir Anlamı Olmalı Bunun*¹ adlı romanında hem trajik hayatı hem de eserleriyle zihninde ayrı bir yer tutan Tanpınar’ı anlatıyor. Okuyucu burada zengin ve farklı bir Tanpınar portresiyle karşılaştığı gibi arka planda bir yazar olarak Selim İleri’nin edebiyata dair düşünce ve beklentilerini de buluyor. Eserin merkez kahramanı Tanpınar, ancak onun yanında bir başka kahraman daha var. Sevdiği bir yazarın hayatını bütünüyle sorgulayan Selim İleri de eserde anlatıcı olarak yer alıyor. Böylece *Yaşadınız Öldünüz, Bir Anlamı Olmalı Bunun* romanı okura farklı bir tecrübenin ürünü olarak yansıyor. Tanpınar’ı dikkatle okuyan, eserlerinin dilini çözen okurlar için kitap yeni kapılar açıyor, mevcut bakışlara farklı teklifler getiriyor. Hepsinin sonunda bir yazarın, sevdiği bir başka yazar hakkında yazdığı eserin edebiyat ve kültür dünyasını nasıl zenginleştireceğini de ortaya koyuyor.

Ahmet Hamdi Tanpınar ve Selim İleri aynı yüzyılın ilk yarısında doğdular. Selim İleri doğduğu yıl Ahmet Hamdi Tanpınar *Huzur*’u kitap hâlinde yayımlamıştı ve belki de *Huzur*’un yayımlandığı yılda doğan Selim İleri, Tanpınar’ın aradığı okurlardandı. Çünkü Tanpınar sadece okur değil, eserlerini okuduktan sonra kendi içinde yaşayan, kahramanları gerçekmiş gibi onların izinde dolaşan, kendisi gibi insan ve cemiyet meseleleri üzerinde düşünen, yazarlık hayatı boyunca İstanbul’un peşine düşen, kendi hayatını bir roman gibi okuyan ve kendisini bir roman kahramanı gibi gören ya da yaşadığı trajedinin tam romanlık olduğunu düşünen ve bunu hayata geçiren okurlar arıyordu. Bu noktada Selim İleri tam da Tanpınar’ın aradığı okurdu. Yazarlık macerasına baktığımız zaman İleri, yazmaya başladığı andan itibaren Tanpınar gibi İstanbul’u ve nesri bir düşünce konusu yapmış, yazarlığın bir kültür meselesi, dil ve fikir işçiliği olduğunu kavramıştı. Büyük yazarlara yaklaşıırken herkes gibi Tanpınar’ın bir zirve olduğunun farkındaydı, yazmaktan yorulduğunda besleneceği kaynağın başına bu yüzden onu yerleştirmişti.

Yazarlık macerasının başından itibaren Tanpınar’dan beslenen Selim İleri’nin, romanda sadece Tanpınar’ı anlatmadığını, Tanpınar üzerinden kendisini de anlattığını

¹Everest Yayınları, İstanbul 2020.

görüyoruz. Bunu da şöyle ifade ediyor: “Size yazılmış mektup değildi, benöyküsel anlatıydı” (İleri 2020: 190). Böylece Tanpınar üzerinden kendini anlatan bir kahraman daha varlık gösteriyor romanda. Bu bakımdan Selim İleri bir yenilik getiriyor, kahramanıyla yer yer özdeşleşiyor yer yer ayrışıyor. Üst metinde biz Tanpınar’ı takip ederken, alt metinde Selim İleri’nin insan, okur ve yazar olarak beklentileri, sevinçleri, hüznüleri, kırgınlıkları, acıları, canını acıtmasına rağmen saklayıp söyleyemediklerini duyuyoruz. Yazarlık hayatı boyunca iyi edebiyatta ısrar eden Selim İleri bu defa Tanpınar üzerinden ses veriyor. Bu sesi duyanlar ve metni dikkatle okuyanlar artık Tanpınar okumalarında farklı bir yol işaretini de takip edecek gibi görünüyor. Bu bakımdan Tanpınar nasıl dikkatli okuyan, okudukları üzerinde düşünen okurlar istediye İleri de metninde aynı okura hitap ediyor. Bu hitabında yazarların hayatına anlam katan nedir sorusunun peşinde bir Selim İleri görüyoruz. Romanı okurken Tanpınar’ın macerası nerede bitiyor, İleri’nin macerası nerede başlıyor bilemiyoruz. İleri, kendisini Tanpınar’a herkesten yakın buluyor, çünkü onun da hayatında yolunu şaşırın okurlar, vefasız dostlar, acımasız yayıncılar, kıyııcı editörler oldu mutlaka. Bu noktalar üzerinden Selim İleri’nin macerası kahramanı Tanpınar’la iç içe geçiyor.

Romanda dikkati çeken bir diğer nokta İleri’nin Tanpınar’ın yaşadığı trajediyi derinden duymuş olmasıdır. İleri bu trajediye üç ayrı cepheden bakar: İnsan, okur ve yazar cepheleri. Bu noktada insan İleri’yi en başa almak isabetlidir. İnsan olarak Selim İleri Tanpınar’ın trajedisine üzülürken bir yandan da hayatla ilgili meselelerin ortasında bu kadar derin eserleri nasıl yazdığını düşünür. Sanki Tanpınar bütün bu trajedi ortasında insanlığın en büyük kurtuluş yollarından biri olarak gördüğü sanata sığınmış, trajik yük onun sırtında ağırlığını hissettirirken diğer yandan da Türk Edebiyatının en büyükleri arasında sayılacak eserlerini yazmasını sağlamıştır.

Okur Selim İleri, bu romanda âdeta Tanpınar’ın eserlerinin kendisi için ne ifade ettiğini aramaya ve bulmaya çalışmıştır. “Yaz Yağmuru” ile başlayan Tanpınar yolculuğu daha sonra gitgide genişlemiş ve eserden anlaşılacağı üzere İleri, Tanpınar’ın bütün metinlerini zaman içinde okumuş, sadece okumakla kalmamış, bir düşünce konusu hâline de getirmiştir. İnsana has derin meseleleri, toplumun ferde yüklediği trajediyi de Tanpınar’ın eserleri üzerinden yeniden tecrübe etmiştir.

Yazar İleri, Tanpınar’ın özellikle günlük ve mektuplarında dile getirdiği kabul, itiraz ve redlere katılır. Büyük bir yazarın kendi döneminde anlaşılmaması, yok sayılması, nitelikli eserlerine rağmen görmezden gelinmesini eleştirir. Edebiyat çevresi ve okurların yanı sıra yayıncıların da yazarı anlamaması eserde tartışılan bir başka konudur. İleri şu fikirdedir:

Eğer o dönemde edebiyat çevresi Tanpınar'ı ve eserlerini okurlara anlatabilseydi Tanpınar beklediği ilgiyi görebilecekti. Fakat bu yaşadığı dönemde mümkün olmamıştır. Belki de bu sebeple Tanpınar sanata dair düşüncelerini daha da idealize ederek en olgun seviyeye getirdi. Tanpınar yaşarken bu değeri görmemiştir, ancak ödediği diyet daha sonra Türkçe, Türk kültürü ve edebiyatı adına büyük kazançları da doğurmuştur. Bu manada ödenen diyetin ödülünü toplum ve Tanpınar okuyucuları toplamıştır.

İleri'nin edebiyata bakışında Tanpınar'a yaklaştığı noktalar var. O da baştan beri nitelikli edebî eserlerin peşinde. Yazarlık macerasında İstanbul'u kendisini besleyen zengin bir kaynak olarak görmüş ve yazdığı eserlerle İstanbul'un geleceğine geçmişinden belgeler bırakmıştır. Birleştikleri bir diğer nokta da geleneğe bağlanmak etrafında toplanıyor. Tanpınar edebiyat geleneğimizi çok iyi bilmektedir ve yazılarında yer yer geleneğe bağlanan sanatçıların kendi sanatını besleyeceğini ve önemli yenilikler getireceğini söylemiştir. İleri, Tanpınar gibi edebiyat geleneğimizle bağlarını hep güçlü tutmuş, yazarlar ve metinleri onun farklı eserlerinde birer konu ve kahraman olarak yer almıştır. Bir anlamda Tanpınar nasıl her karşılaştığı insanda bir roman kahramanı görmüşse İleri de romancılarımızın hayatına bu şekilde bakmış ve hem onları hem de kahramanlarını farklı eserlerinde canlandırma yoluna gitmiştir. Aynı zamanda Selim İleri, Tanpınar Türkçesi diyeceğimiz dilimizin en olgun hâlini örnek almıştır. Onun eserlerinde de dili güzel kullanma ve anlam zenginliğini okuyucuya hissettirme çabası vardır. *Mel'un* romanı da bunun en başarılı örneğidir. *Yaşadınız Öldünüz, Bir Anlamı Olmalı Bunun'da* da pürüzsüz ve anlam katmanlarıyla gitgide genişleyen, bir sanat ve edebiyat dili hâline gelen, aynı zamanda edebî bir bulmacaya dönüşen Türkçeyle karşılaşırız. Bu manada İleri, bir yazar olarak kaynak kabul ettiği yazarlardan nasıl beslendiğinin bir örneğini daha ortaya koymuştur.

Kitapta dikkat çeken bir başka nokta şudur: Selim İleri roman boyunca birtakım sorular soruyor, bunların bir kısmını cevaplıyor, bir kısmını ise bilinçli olarak cevapsız bırakarak okurun da işe katılmasını ve boşlukları -eğer Tanpınar'ı iyi tanıyan bir okursa- kendisinin doldurmasını istiyor. Böylece herkesin kendi Tanpınar'ını bulması için yol işaretleri veriyor. Tanpınar'a dair Selim İleri'nin dikkatlerini inşa eden beş nokta var:

1-Tanpınar'dan okuduğu eserler ve kendi izlenimleri

2-Tanpınar'ın yazar arkadaşları başta olmak üzere diğer insanlarla ilişkilerine dair kayıtlar

3-Başka yazarların Tanpınar üzerine yazdıkları

4-Tanpınar'ı tanıyanların anlattığı hatıralar

5-Tanpınar'ın eserlerinin kaynakları

Bu noktalar üzerinden yol alan İleri, zengin bir Tanpınar portresini okurla buluşturuyor. Bu portrenin farklı yansımaları şöyledir:

1. İlk Tanışma: “Yaz Yağmuru” ve Küçük İnsanların Büyük Trajedisi

Selim İleri'nin Tanpınar'la tanışması ortaokul öğrenciliği dönemine rastlar. Teyzesinin eşinin kitaplığında Tanpınar'ın “Yaz Yağmuru” adlı eserini görür. İlk okuyuşta anlamadığı “Yaz Yağmuru”, daha sonra Tanpınar'ın eserleri arasında en sevdiği eser olur. İstanbul'dan nostaljik çizgiler, kadın kahramanın yarı şizofrenik ruh yapısı, Sabri'nin misafir kadın karşısındaki ne yapacağını bilmez hâli İleri'yi cezbeder. Bu eserle Tanpınar, Selim İleri'nin yazarlık macerasının bir parçası olur. “Ben kendi maceramı anlatmak istiyorum” (İleri 2020: 14), diyerek ve ilk karşılaştığı “Yaz Yağmuru”nu merkez alarak Tanpınar'ı anlatır. Hikâye İleri'nin zihninde özellikle kadın kahramanın macerası dolayısıyla yer eder. Başka bir kimliğe büründürülen bu genç kadın, bir kahramanın sahip olabileceği bütün trajedisiyle İleri'ye tesir eder. Sonrasında kadının macerası hikâyenin dar sınırlarından kendini kurtarır ve İleri'nin Tanpınar'ın eserleri arasında en tepe noktaya yerleştirmesini sağlar. Burada Tanpınar âdeta İleri'ye küçük insanların da büyük trajedileri olabileceği mesajını verir. Trajedilerin sadece büyük kahramanlarla gelmediği, genç kadının yarı çılgınlıklarla geçen çocukluk döneminde, evin içinde bile insanı bulabileceğini gösteren bu hikâye İleri'nin de yazarlık hayatı boyunca -başka insanların bunda anlatılacak ne var ki diyebileceği- trajik hayatlara odaklanmasını sağlar.

2. Sanat: “Ölümden Sonraki Hayat”

İleri, Tanpınar'ın sanat yoluyla kalıcı olma, geleceğe bir şeyler bırakma arzusunu da ele alıyor: “Süreklilik arıyordunuz. Sanat, tarih, gelenekler, hatıralar hepsi toplumun süreklilik bilinciymiş” (İleri 2020: 7), dedikten sonra “Sanatın ölümden sonraki hayat olduğuna gerçekten inanıyor muydunuz?” (İleri 2020: 7) diye soruyor. Tanpınar yaşasaydı bu soruya “Evet!” cevabını verirdi. Tanpınar'da görülen bu durum diğer yazarlarda da mevcuttur. Büyük sanatkarlar kendilerinden sonraki insanlara da ses verecek, yaşadıklarını duyuracak, tecrübelerine başka insanların da tanıklık etmesini sağlayacak eserler bırakmak istemişlerdir. İleri daha sonra “Öldünüz; sonraki hayatınız artık işe yaramıyor” (İleri 2020: 7), diyor. Ancak Tanpınar'ın amacı tam da buydu, ölümünden önceki hayatını kalıcı eserler üreterek geçirmek, kendi döneminde ilgi görmese bile ölümden sonra hatırlanmak ve eser

verdiği sahalarda ayrı bir yerde konumlanmak. Yaşadığı dönemde anlaşılmamaktan şikâyet eden Tanpınar, “*Bir gün elbette bana döneceklerdir*” (Tanpınar 2013 a: 253), diyerek âdeta bir kâhin gibi eserlerinin gelecekte hak ettiği değeri bulacağını söylemiştir. Bu bakımdan İleri'nin buradaki itirazı bu gecikmişliğe ve iyi edebiyatın ısrarla göz ardı edilmesinedir. Biraz da Tanpınar üzerinden günümüz okuyucularına ve edebiyat çevresine yöneltilen bir sitemdir bu. İleri, Tanpınar gibi daha kaç yazarın harcanması gerektiğini sitemkâr bir ifadeyle sorar. Daha sonraki sayfalarda Tanpınar'ın vurguladığı “sükût suikasti”nin bitmesine hem okur hem de yazar olarak sevinir: “*O suikast çoktan bitti. Birçok yazılar yazıldı, kitaplar, eseriniz sevildi, önemseniyor*” (İleri 2020: 51). Bundan da kazançlı çıkanın yine edebiyat dünyası ve okurlar olduğunu vurgular. Çünkü Tanpınar edebî zevk seviyesini yükselterek ölümünden sonra da okurlara bir işaret fişeği göndermiştir.

3. Rüya: Ben ve Başkası Olmak Arasındaki Belirsiz Çizgide

İleri, Tanpınar'ın sanatına nizam veren unsurlardan biri olan rüya üzerinde de duruyor. Tanpınar, kendi sanatını kurarken Valéry'nin rüya üzerindeki sözünü nasıl düstur edindiğini ortaya koymuştur: “*Valéry'nin 'velev ki, rüyalarını yazmak isteyen adam bile azami şekilde uyanık olmalıdır' cümlesini 'en uyanık bir gayret ve çalışma ile dilde bir rüya hâlini kurma şeklinde değiştirin, benim şiir anlayışım ortaya çıkar*” (Tanpınar 2013 b: 319).

Eserde gerçekler rüya ve hayal atmosferiyle bir arada veriliyor. Bazen İleri Tanpınar'ın öldüğü gerçeğini unutmayıp bundan hareketle satırlarını inşa ediyor. Bazen onun öldüğünü bile bile unutarak bir hayal ve rüya atmosferinde Tanpınar'a hitap ediyor, sorular sorup cevaplar arıyor. Böylece Tanpınar'ın sanatının nizamı hâline getirdiği rüyayı, İleri onun hakkında yazdığı romanında bir unsur hâline getiriyor. Tanpınar büyük sanatkârların insanlara ve olaylara bir rüyanın penceresinden bakması gerektiğine inanır. Bu konuda Mehmet Kaplan'ın anlattığı bir anekdot son derece manalıdır. Tanpınar, Halide Edib'in derslerine devam ettiğini söyleyen Mehmet Kaplan'a şu sözü söylemiştir: “*Halide Edib'in fikirleri sağlam ve ilmî olsa bile, o Shakespeare üzerinde rüya görmez*” (Kaplan 2014: 111). Bu sözün geniş manası da şudur: Gerçek sanatkâr olmak için bir yazarın kendi kahramanları, başka yazarlar ve onların kahramanları hakkında rüya görmesi gerekir.

İleri, Tanpınar trajedisi üzerine yeni bir trajedi -kendi trajedisini- ekliyor: “*(Size, bir ölüye kendimi yazıyorum, kendimi anlatıyorum)*” (İleri 2020: 175). Bir ölüye kendini anlatmak aynı zamanda dünyadaki insanların bittiğine, kendini ancak bir ölünün anlayabileceğine inanmak anlamına da geliyor. Böylece Selim İleri aslında Tanpınar

üzerinden kendisini de bir trajedi ortasında bırakanlara isyan ediyor. Belki gelecekte bir yazar da Selim İleri hakkında böyle bir roman yazacak ve okurlar da Tanpınar'la iç içe geçen trajedisini, tek başına farklı bir planda yeniden görme imkânı bulacaktır.

İki yazar ölüm korkusunda da birleşiyorlar. Tanpınar'ın günlüklerinde en büyük isyanı yaşlılığa ve yaklaşan ölümedir. Özellikle kullanmadığı o kadar kelime varken (Tanpınar 2013 a: 278) bu dünyadan gitmek ona ağır gelmektedir. Selim İleri, sanatının nizamı hâline getirdiği rüyanın ölümlerinde de Tanpınar'a eşlik ettiğini düşünür. Ölüm korkusunda da Tanpınar'la birleştiğini itiraf eder: “Ölmekten korkuyordunuz. (Rüyada gibi ölmüşsünüz. ‘... olağanüstü bir mutluluğa bakar gibi’ gülümsüyorsunuz.)

Ölüm arkadaşınız. Ölümden korkuyorum Gecede yalnız. Tarih: 8 Mayıs 2020)” (İleri 2020: 175).

Rüyalar, Tanpınar'a hikâyesini yazdığı insanları anlamak ve onların kimliğine bürünmek ve başkası olmak imkânı veriyor. İleri için bu sebeple Tanpınar'ın asıl kimliği “rüya yazan adam” kimliğidir. “*Yaz Yağmuru*” bu noktada ona geniş bir ilhamlar dünyasının kapısını açar ve İleri, Tanpınar'ı bir başka noktadan daha örnek alır: “*Rüya yazan adamı yazmak istiyordum. Öteki siz, gerçeklikteki, aklımın ucundan geçmiyordu. (Yaşamöykünüzü neredeyse bilmiyordum.)*

Rüya yazan adam 'Yaz Yağmuru'nu okuduktan sonra belirmişti; Mühürdar'daki evde belki kitabı görür görmez. Çünkü o anları da git git rüyaya dönüştürmüştüm” (İleri 2020: 61).

“*Yaz Yağmuru*”nda kadın kahraman gerçekle rüya arasındaki bir çizgide hem teyzesinin hayatını hem de kendi hayatını yaşar. Selim İleri kadının trajedisini, “*Başkasının hayatını yaşamak*” (İleri 2020: 62) cümlesinde toplar.

İleri, rüyanın Tanpınar'a açtığı kapıya da değiniyor. “*Olmak istediğiniz adamı yazmak istiyordunuz.*” Böylece şu sonuca varıyor. Hem kendisi hem de Tanpınar başka kişilerin peşindeki bu macerada kendi hayatlarını ihmal etmişler ve yaşayamamışlardır. Fakat bunun suçu kahramanlara yüklenemez. Burada da tek suç rüya görenin ya da ömrünü bir rüyanın peşinde geçirmeyi hedefleyen yazarındır. Burada da İleri, hem Tanpınar'ın hem de kendisinin rüya peşinde geçirdikleri hayatın bedelini fazlasıyla ödediklerini itiraf ediyor. İki sanatkar için rüyanın bir anlamı da kendi benliğinden, kendi trajedisinden kurtulma, başka insanların hüviyetine bürünmektir:

“Rüya yazarak başkası oluyordunuz.

Başkasının hayatını yaşamak istediniz.

İkimiz de başkasının, olmayan kişinin, olamadığımız, rüyamızdaki kişinin hayatını yaşamak istedik.

Boyuna gözbağları, yanılısamalar arasındaydınız” (İleri 2020: 62).

Fakat unuttukları bir şey vardır. Kendinden kaçmak, başkalarının hayatlarını düşlemek, onların hayatını yaşıyor gibi davranmak asıl trajedir. Kendi hayatını yok sayma, başkalarının ödünç hayatlarını anlatmak ve yaşamak, derin bir trajedi ortasında kalmak anlamına da geliyor. İleri, sonunda rüyayı Tanpınar'ın hayatının arızalarıyla birleştiriyor: *“Kumar borçlarınız, dilenci mektuplarınız... -silmenin tek çaresi, bir başkası olmak” (İleri 2020: 63).* Bu kaçışın asıl sebebinin böylece çözümlediğini düşünür. Bu şekildeki çözümlenmelerle -kendisi de bir rüya yazarı olan- İleri için, rüya yazan adamı yazmak yeni bir tecrübe hâline dönüşüyor.

4. “Dilenci Mektupları” ve “Yalan Günlükler” Arasındaki Tanpınar

İleri, günlüklerinde Tanpınar'ın kendisini tam olarak ortaya koymadığı, yer yer otosansür uygulayarak okuyucunun görmesini istediği yanlarını ön plana çıkardığını söyler. Bu bakımdan günlüklerindeki bazı bölümler ona “yalan” üzerine inşa edilmiş gibi gelir:

“Değmiş miydim?; herkesinki gibi iki ayrı hayatınız vardı, biri dıştan görüldüğünüz, diğeri içte yaşadığınız, biri dıştan görüldüğümüz, diğeri içte yaşadıklarımız.

Başka türlü göstermek için -alay ediyordunuz- hayatınızı, güncenizde, defterlerinizde, güncenize yazdığınız ‘yalan’ bölümler, ‘yalan’ satırlar, sahneler, duyuşlar, istekler... ‘Yalan’ olan her şeyi sizin gerçekliğiniz gibi okumamızı özliyorsunuz. Yalanlara kanmamızı. Geriye başka bir kimlik bırakmak” (İleri 2020: 173).

Aslında burada biraz haksızlık da vardır. Çünkü gerçek Tanpınar okuyucuları bütün boşlukları doldurmakta ve bu yönüyle günlükler onlara eksik veya yalan yüklü gelmemektedir. Ayrıca günlükleri tamamlayan mektuplar bu noktada devreye girmekte, son derece samimi tonuyla hem bir sağlama imkânı vermekte hem de Selim İleri her ne kadar *“dilenci mektupları”* ve *“yalan günlükler”* olarak vasıflandırsa da Tanpınar'ın bütün portresini tamamlamaktadır. Yazarların günlük ve mektuplarında kendilerini tam olarak

ortaya koymamaları sık rastlanılan bir durumdur. Bunu da onların gözettikleri veya gözetmek zorunda kaldıkları hassasiyetlerine bağlamak gerekmektedir. Buna rağmen Tanpınar'ın günlüklerini tamamlayan mektuplarında kendi şahsiyeti ve nesli adına pek çok şeyi ortaya koyduğuna tanık oluyoruz. Bir başka nokta şudur, eğer dilenci olarak kabul edilecekse Tanpınar iki şey için dilencilik yapmıştır:

1-Avrupa'ya gitmek

2-Mebus olmak

Tanpınar okuyucuları bu iki arzunun ardında yatan gerçeği bilmektedir. Her ikisinde de Tanpınar sanatını beslemek, zenginleştirmek ve daha fazla eser yazmak istemiştir. Avrupa'ya gitme isteği Batı kültür ve sanatından beslenmek, kendi sanatını daha ileri bir noktaya taşımak arzusundan kaynaklanır. Mebus olmayı ise hocalığın sorumluluklarından kurtulup yazmaya daha fazla zaman ayırmak için ister. *“Zannetmeyin ki hocalıktan şikâyet ediyorum. Sevdiğim çok tarafları var, hatta derin surette bağlıyım. Fakat rutin ve teknik tarafı beni sıkıyor. Şahsî mesaim için imkân ve vakit bırakmıyor. Halbuki tam velût durumdayım, ne yapabilirsem şimdi yapabilirim. Mebus olursam daha geniş vakit bulacağım. Daha rahat olacağım. Çünkü vazife mesaim, edebî mesaimden ayrı olacaktır”* (Tanpınar 2013 b: 70). Mebusluk günleri Orhan Okay'ın da belirttiği gibi Tanpınar'ın kalemini şekillendiren en verimli yıllar olmuştur. (Okay 2012: 191).

İleri *“yalan günlükler”* ve *“dilenci mektupları”* arasında dostlarının harcadığı Tanpınar'ın trajedisine de değiniyor. Tanpınar Avrupa idealine arzu ettiği yaşta kavuşsaydı kuşkusuz her şey farklı olurdu. En azından hayat karşısındaki derin kırgınlıkları arasında en önemlisinden de kurtulmuş olurdu. Ancak unutulmamalıdır ki büyük sanatkârlar hayatlarında çok derin acı ve kırgınlıklar yaşamışlardır. Onları büyüten de bir anlamda bu durumdur. Çünkü onlar bu sayede kendileri üzerinden insan hayatındaki derin trajedileri çözümlenme ve insan gerçeğini anlama imkânı bulmuşlardır. Bu bakımdan durumu sanatkâr benliğinin bir diyeti olarak da görmek mümkündür. Çünkü hayatında büyük bedeller ödeyen Tanpınar ölümünden sonra arzu ettiği yere gelmiştir ve bir anlamda vaktiyle kendisini ve eserlerini yok sayan herkesten daha kalıcı olarak, yer yer onların isimlerini tamamen silerek hesaplaşmayı kendi lehine çevirmiştir. Bu sebeple Selim İleri'nin tarifleriyle *“yalan günlükler”* ve *“dilenci mektupları”*nı okurken bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.

5. Herkesin Kendi Tanpınar'ı Var

İleri'nin romandaki çok doğru tespitlerinden biri de tek bir Tanpınar'ın olmadığıdır. Bu noktada İleri, Tanpınar'ın kendi iç zenginliğine vurgu yapar: *“Tek bir Tanpınar yoktu, kaç kimliğe, kaç kişiliğe bürünmüştünüz!”* (İleri 2020: 174). Okurlarına yansıyan ve onların farklı satırlarını çizdiği bir başka Tanpınar'ın varlığına da vurgu yapar: *“Herkesin Tanpınar'ı farklı”* (İleri 2020: 27).

Tanpınar ferdi trajedisıyla beraber iki medeniyetin ağır yükü altında şahsiyetini tamamlamaya çalışmış, sadece tamamlamakla kalmamış kültür, fikir ve sanatla zenginleştirmiştir. Bu sebeple her okuyana yine her okuduğunda farklı bir şey söylemekte ve kendi eserleri üzerinde düşünmeye ve yazmaya davet etmektedir. Asıl zenginliği de buradadır. İki medeniyet dairesi arasında nerede duracağını bilmiş, her ne kadar şahsi hayatında trajik bir eşikte yaşasa da millî hayat konusunda ferdi ve toplumun nerede durması gerektiğini metinler üzerinden getirdiği çözümlerle tespit etmiştir. Belki de onun eşik trajedisinin temelinde bu vardır. Çünkü o zenginleşen kültür, fikir ve sanat dünyası içinde farklı sebeplerin de dahil olmasıyla kendi benini ihmal etmiş ve bu trajediyi kendisi hazırlamıştır. Bu bakımdan önce yazar, kültür ve sanat adamı benliğini gerçekleştirmiş, ferdi hayatını da bu esnada geri plana almıştır. Mektuplarında ve günlüklerinde kendi sanatkar benliğini inşa etmeye çalışan bir Tanpınar'la karşılaşırız. Hâlbuki bir de bunun yanında kendini ihmal eden ve kendi trajedisini kendi elleriyle hazırlayan Tanpınar vardır.

6. Kahramanlar: Yazar ve Kahramanlarının Birleşen Trajedisi

İleri, Tanpınar'ın kahramanlarıyla arasında kurulan bağlara da işaret ediyor. Yazarla kahramanları arasında şekil ve mahiyet değiştiren ilişkiye dikkat çekiyor: *“Romanlarınızda, hikâyelerinizde, baş rollerdeki erkek kahramanlar hep sizmişsiniz. Yalnız Mümtaz değil, ötekiler de. Zaten bu yüzden öz kimliğinizi yitirmişsiniz. İffet Hanım ‘Onları yazıyor, onlar gibi görünmeye kalkışıyor’ diyordu, ‘kendini değiştire değiştire...’* (İleri 2020: 148).

İleri Mümtaz ve Tanpınar arasındaki benzerliklere de dikkat çeker. Mümtaz'ın Suat'ın öteki beni olduğuna işaret edenlerin görüşlerine katılır: *“Bence Suat, Mümtaz'ın öteki beni, karşı beni; hatta duygusal çıldırışı. İçte attıkça git git taşkınlaşan. Mümtaz'ın yapamadıkları Suat.*

Kim bilir kaç yıl sürmüş bir acının, dışa vurulmamış çıldırının mektubu, taslak hâlindeyken bile, Mümtaz'ın Mümtaz'a yazdığı. Sizin yazdığımız.

Boşuna uğraşıyordunuz” (İleri 2020: 67).

İleri, Tanpınar'ın kahramanlarını içinde yaşattığını, bu sebeple onların bize çok canlı geldiğini tespit ediyor. Hatta roman bittikten sonra da kahramanları Tanpınar'ın içinde bir müddet daha yaşamaya devam ediyor. Onlara mektuplar yazması aradaki derin bağı ortaya koymakta, bir anlamda eserdeki maceralarının hâlâ bitmediğini, kahramanlarının yaşamaya devam ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda Tanpınar'ın kahramanlarının trajedisine yabancı kalmadığını da ispat ediyor. İleri, Tanpınar'ın bu hareketini “umutsuzluk” olarak nitelendiriyor.

İleri'nin dikkati bir başka noktada da farklı. Kendisi “*Yaz Yağmuru*”ndan beri küçük insanların büyük trajedilerine odaklanmayı seviyor. Herkes Tanpınar'ın aslı kahramanlarına yer verirken İleri arka planda kalan ama macerasıyla tek başına bir romanı doldurabilecek olan kahramanlarına daha fazla yöneliyor. Madam Elekciyan, “*Yaz Yağmuru*”nun kadın kahramanı, Sabri Hoca, Muhlis Bey bunlardan birkaçıdır. Muhlis Bey dolayısıyla: “*Ferdiyetsiz toplumda ruhu soymanın zorluğunu, korkunçluğunu sezmiştiniz, öğrenmiştiniz, biliyordunuz*” (İleri 2020: 154) diyerek bu noktada Tanpınar'ın cesur davrandığını da ifade ediyor.

İleri, kahramanları üzerinden Tanpınar'ın anlatamadıklarına vurgu yaparken kendi anlatamadıklarını da söz konusu eder. Kendisinin de zihnine gelen her şeyi anlatmadığını, kendi kalemine sansür uyguladığını itiraf eder. Tanpınar'ın anlatamadıklarını daha çok merak eder:

“Sizi yordular, hissedebiliyorum. Size kendinizi özgür bıraksalardı, gizli odaları, insana ait acıları, insana ait zaafı başka söylemle, başka anlatışla dile getirebilirdiniz. Şimdiki ancak yargılayarak.

Başka söylemle, başka anlatışla ayıplanacaktınız. ...

Kekeleyen sizdiniz. Kekelediniz. Kekelemek zorundaydınız.

Açtığınız yolda yürümüşüm, yolun sonuna gelmişken onarılamaz. Bir bir aynı kekeleyiş, yolun sonunda da” (İleri 2020: 159-160).

İleri başka bir konuya da dikkat çeker: *Huzur* başta olmak üzere Tanpınar'ın kaynakları üzerine çok fazla araştırma yapılmadı. İleri Proust, Dostoyevski, Huxley ve Woolf başta olmak üzere Tanpınar'ın kaynaklarına da işaret ediyor. Bunlara kısmen değinildi ama henüz ayrıntılı bir araştırma yapılmadı. Kitapta eksikliğine dikkat çekilen bir

başka nokta da budur. İleri, Tanpınar romancılığının tam olarak ortaya çıkması için bu kaynaklara gidilmesi gerektiğine de işaret eder.

İleri, Tanpınar'ın duygu dünyasında yer eden aşklara da eğiliyor. Bunların çoğunun hayalî aşklar olduğuna inanıyor. Bu noktada Nuran'ı ele alıyor. Farklı isimlerin bir yansıması olan Nuran'ın da kim olduğunu çözümlmeye çalışıyor. Ancak dostlarının anlattığı, ama aynı kişide birleşmeyen Nuran konusunda kendisi de kararsız kalıyor. Bir anlamda Tanpınar'ın bunu da bir oyuna dönüştürdüğünü, yazdıklarının arka planında ne derin hatıralar yaşadığını göz ardı ediyor. Sonunda Tanpınar'ın unutulmaz kadın kahramanlarını “*Yaz Yağmuru*”ndan *Aydaki Kadın*'a kadar hepsini aynı kadına karşı hissettiği ve sonrasında sanat yoluyla idealize ettiği aşka bağlıyor. İleri bir başka gerçeğe de dikkat çeker. Tanpınar'ın esas meselesi kendisi, hayatı algılamaya çalışması, yorumlama çabası ve hepsinin sonunda ne ve kim olduğunu konumlandırma çabasıdır. İleri bunu da Tanpınar'ın sözüyle delillendirir: “*Galiba bir tek mevzuum var: O da kendim. Fakat ne dışarıdan bakmasını biliyorum, ne de olduğu gibi görünmesi elimden geliyor*” (İleri 2020: 167).

7. Dost Çevresi Ortasında Yalnız Tanpınar

İleri, Tanpınar'ın samimi bir dost çevresinin olmadığı konusuna da yer veriyor ve “Büyük sanatkârlar yalnız insanlardır.” sözünü bir kere daha hatırlatıyor. Tanpınar sanatkâr kişiliği dolayısıyla etrafında hem sanattan anlayan hem de kendi değerini bilecek bir dost grubu aramıştır. İleri burada dost çevresinin acımasızlığına yer veriyor. İleri'ye göre Tanpınar'ın kalemini kendileri hakkında yazdığı yazılarda önemseyen bu çevre, onun eserlerine karşı yeterince duyarlı davranmayarak haksızlık yapmıştır. Tanpınar'ın anlaşılacak konusunda en çok sitem ettiği grup da kendi çevresidir. Çok sevdiği Adalet Cimcoz bile onu yazısında “Hamdicik” diye anmıştır. İleri'ye göre bugün hak ettiği değeri bulan ve Yeni Türk Edebiyatının köşe taşlarından biri olan Tanpınar maalesef onlar için bir “Hamdicik” olarak kalmıştır. Böyle görülmesine sebep belki de hayatının arızalarıdır. Selim İleri işte tam da burada gerçek dostluğun anlamını sorguluyor. Dost olsalardı Tanpınar'ı bütün arızalarıyla kabul eder, ona gerçek değer verir, en azından “Hamdicik” sıfatıyla anmazlardı diyerek ikiyüzlülüklerini ortaya koyuyor. Tanpınar'ın bu çevreden ayrılmamasını ise “yalnızlık ödentisi” şeklinde vasıflandırıyor: “*Tersini düşünmek yersiz, onlar da seziyorlardı yalnızlık ödentilerinizi -yarısı yalan dolan-, bilmezden geliyorlar, geçiştiriyorlar; arkanızdan 'Hamdicik'. Adalet Cimcoz'un -mektuplarınızın hepsini saklamış- 'Hamdicik'i o günlerden, o gecelerden kalma olmalı.*”

Fena halde alınmıştınız” (İleri 2020: 108).

İleri, romanda sadece Tanpınar'ın hayatını ele almamış, edebiyat dünyasıyla ilişkilerine de yer vermiş. Bu noktada zirve olarak gördükleriyle beğenmedikleri bir aradadır. Tanpınar'ın zaman zaman zaaflarına yenildiğini, bazı eserleri görmezden geldiğini veya gerçek değeri vermediğini savunuyor. “*Kimse kimseyi sevmeyi*” (İleri 2020: 89) diyerek bu duruma dikkat çekiyor. Bu noktada Yakup Kadri karşısındaki tavrına değiniyor. Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*'de yazacağı bir yazıda Yakup Kadri'ye yer vermeyi düşünmüş, ancak bunu gerçekleştirememiştir. Aynı şekilde Yakup Kadri de *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*'nda Tanpınar'a yer vermemiştir. Bu durum İleri'ye iki yazar arasında bir ödeşme gibi gelir. Tanpınar, Abdülhak Şinasi Hisar'ın romanlarına da şüpheyile yaklaşmıştır. İleri'nin anlamlandıramadığı bir başka nokta da Avrupa romanını çok iyi bilen ve kendisi de romanda yenilik peşinde olan Tanpınar'ın Hisar'ın romanları karşısındaki tavrıdır: “*Bir türlü karar veremiyorsunuz, Fahim Bey ve Biz roman mı? 'Ona şüphesiz ki, bir roman diyemezdik.' Bana sorarsanız, yepyeni ve yetkin bir roman, yarı 'hikâye' sözcüğünü kullansa da*” (İleri 2020: 73).

İleri'nin bir başka itirazı Tanpınar'ın *Çalığışu*'nun yazarı ve nesillerin okuduğu Reşat Nuri'yi “*Genç kız romancısı*” (İleri 2020: 81) olarak görmesidir. İleri, Tanpınar'ın Necip Fazıl ve Peyami Safa arasındaki düz bir çizgide ilerlemeyen arkadaşlıklarına da yer veriyor.

Kitapta yer yer Tanpınar'ın kusur kabul edilen yanları da dostlarının anlattıklarından yola çıkılarak ortaya konulmuştur. Bunu doğal karşılamak lâzım. Çünkü Tanpınar da bir insandı ve günahıyla sevabıyla kendini ortaya koyuyordu. Ayrıca büyük yazarların hayatında bu tür şeyler hep vardır. Balzac, Dostoyevski, Tolstoy, Çehov gibi yazarların hayat hikâyesi okunduğunda, onların da beşerî zaaflarının olduğu görülecektir. Bu noktada Tanpınar da kendi trajedisi içinde iyi ve kötü yanlarıyla varoluşunu tamamladı ve bugün daha çok eserlerinin niteliğiyle vazgeçilmez bir kaynak kabul edilmektedir. Tanpınar'ı eleştirenleri bir de Tanpınar'ın gözünden okumak lâzımdır. Günlüklerinde başta Adalet Cimcoz olmak üzere pek çok arkadaşıyla ilgili hayal kırıklıklarını, derin kırgınlıklarını ve Tanpınar'a yansıyan dost çevresini görmek mümkündür.

İleri roman boyunca yaptığı derin çözümlemelere rağmen hâlâ Tanpınar'ın kendi düşünce dünyasında tuttuğu yeri netleştiremediğini itiraf ediyor. Aradığı, bulduğu, bulamadığını düşündüğünde kızdığı, beklediği Tanpınar'ı yazıyor:

“Birçok akşamlar sizi düşündüm, birçok akşam ölünüzle konuştum, birçok kez Gümüşsuyu’na inen yokuşta -siz Tanpınar, ben on yaşımda- yanımdan yanınızdan geçmiş olabileceğinizi, geçmiş olabileceğimi -asla bilemeyeceğiz-ürperişle. Birçok akşamlar o mektubu bana gönderdiğinizi. Birçok akşam kendimden sakladığım gözyaşlarımla.

Kimsiniz?” (İleri 2020: 197-198)

diyerek onu ve macerasına neden karıştığını sorguluyor. Hâlâ çözümlenmeye çalıştığını da ortaya koyuyor. Bu da yine Tanpınar’ın zenginliğini ortaya koyan bir yorum olarak okuyucuya ulaşıyor. Selim İleri iyi ki böyle düşünmüş ve Tanpınar’ı çözmek için bir ömür okumalara devam etmiş. Aksi takdirde böyle bir eserin doğması da mümkün olmazdı.

Sonuç

Yaşadınız Öldünüz, Bir Anlamı Olmalı Bunun Tanpınar’a dair kabuller, itirazlar, redler taşıyor. Hepsinin üzerinde İleri, Tanpınar ve kendi adına gerçek sanat ve gerçek edebiyat nedir sorusunun peşine düşüyor ve cevaplarını da vermeye çalışıyor. Kitap bir yazarın, bir başka yazarı çözmeye ve anlama çabasından ibaret. Çözümlenmeye çalışılan Tanpınar gibi derin bir yazar, çözümleyen de İleri olunca eser kendi içindeki katmanlarla gitgide genişliyor. Sadece Tanpınar değil, eserleri, kahramanları, geçmişteki ve şimdiki okurlar da işin içine karışıyor ve sonunda eser Selim İleri’nin kaleminden ve Tanpınar üzerinden edebiyatın kuşattığı her şeye karşı bir manifestoya dönüşüyor. Bu romanı okuyanların başta Tanpınar olmak üzere sevdikleri ve beğendikleri yazarlara artık daha farklı bir gözle bakmasını sağlayacağını düşündürüyor.

Yaşadınız Öldünüz, Bir Anlamı Olmalı Bunun romanı bünyesinde binbir ayrıntıyı barındırıyor. Ancak bu tarz romanları anlayabilmek için anlatılan yazarın metinlerini iyi bilmek ve dikkatli bir okur olmak gerekir. Romanda eksikliği tespit edilen bir nokta var: Eser boyunca sadece Selim İleri konuşmuş, Tanpınar’ı ve Tanpınar’a dair düşüncelerini bu yolla anlatmış. Keşke yer yer Tanpınar’ı da konuştursaydı ve onun meseleleri nasıl yorumlayacağını ortaya koysaydı. Çünkü Selim İleri bunu yapabilecek derinliğe sahip bir yazar ve yapsaydı okuyucu eserde sade kendisinden bahsedilen ve başkalarının gözünden görülen Tanpınar yerine, gerektiğinde yaptığı açıklamalarla portresini daha da netleştiren bir Tanpınar görebilirdi.

Kitap bir başka açıdan da farklı bir tecrübenin ürünü. Bir yazarın sevdiği, beslendiği bir başka yazarın macerasını ortaya koyarken “Acaba ben nasıl bir Tanpınar anlatabilirim?”

şeklinde bir soruyla yola çıktığını düşündürüyor. Okuyucuyu da şu noktayı düşünmeye sevk ediyor: Kendi döneminizdeki iyi yazar ve eserlerin peşinden gidin. Bundan öncelikle siz kazançlı çıkarsınız. Sonra da yazarlar emeklerinin takdir edildiğini gördüklerinde daha nitelikli eserlere yönelirler. Böylece yazar ve okur birbirini zaman içerisinde daha fazla beslemeye devam eder. İleri bu noktada iyi yazarların oynadığı rolü söz konusu ederek bir ülkeyi besleyecek en iyi kaynaklardan biri edebiyattır fikrini tekrar hatırlatmaktadır.

Son olarak denilebilir ki bu eser Tanpınar'ın insan ve yazar olarak zenginliğini ve edebiyatımızda nasıl vazgeçilmez bir yeri olduğunu bir defa daha ortaya koymuştur. Tanpınar bugün ülkemizde hakkında en çok yazılan yazar sıfatını kazanmış durumdadır. Zaman içinde bu durum devam edecek, Tanpınar hem araştırma eserlerine hem de edebî eserlere konu edilecek gibi görünüyor. Yine romandan da anlaşılıyor ki herkesin ayrı bir Tanpınar'ı var. Bu da Tanpınar'ın zenginliğinin bir başka delilidir. Bu bakımdan yazıyı şöyle bitirmek uygun olacak: Herkes kendi Tanpınar'ını yazsın. Tanpınar aynı kişi ama herkesin yazacağı Tanpınar birbirinden farklı. Bu sebeple herkes kendi Tanpınar'ını yazsın. Aslında okumada da herkesin farklı anladığı ya da farklı satırlarını çizdiği bir Tanpınar var. Bu sebeple herkes kendi Tanpınar'ını okusun ve yazsın demek daha doğru olacak.

Kaynakça

- İleri, Selim (2020). *Yaşadınız Öldünüz, Bir Anlamı Olmalı Bunun*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (2014). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Okay, Orhan (2012). *Bir Hülya Adamının Romanı Ahmet Hamdi Tanpınar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2013 a). *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş başa*, (Haz. İ. Enginün-Z. Kerman). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2013 b). *Tanpınar'ın Mektupları*, (Haz. Z. Kerman). İstanbul: Dergâh Yayınları.